

Dilimizden diňe arap sözlerini aýyrsak nähili bolar?

Category: Kitapcy, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 26 января, 2025

Dilimizden diňe arap sözlerini aýyrsak nähili bolar?

DILIMIZDEN DIÑE ARAP SÖZLERINI AÝYRSAK NÄHILI BOLAR?

Geçen gezekki «Dilimizden diňe pars sözlerini aýyrsak nähili bolar?» makalam gyzgyn seslenme döretdi.

Elektron poçtama birgiden hatlar geldi, elime jaň edildi. Olaryň arasynda sözleriň säwligine degişlileri-de bardy. Mysal getiren sözlerimde ýalňyşlyklar bar bolsa, olary düzetjek bolduk.

Düýp maksadymyz türk diliniň janly medeniýet dilidigini görkezmekdi.

Munuň meňzeşlerini türk diliniň iýmitlenen arap, latyn, ermeni

dilleri ýaly ýaly beýleki dilleriň mysallarynda-da görkezmäge synanyşarys.

Hiç kimiň dilimizi öz gysajyna almaga we gysyrlaşdyrmaga (göýdükleşdirmäge) haky ýok. Haýsydyr bir söz biziň gündelik durmuşymyza giren we işjeň ulanylýan bolsa, şol söz eýýäm biziňkidir.

Arap dili hem türk diliniň biloňurgasyny düzýän esasy dilleriň biri. Soňky döwürlerde dartgynly syýasy şertler sebäpli arap dillerine takatyň galmandygy juda gynandyryjy ýagdaý.

Ýogsam bolmasa, islendik dil Allanyň aýatlaryndandyr. Türk diliniň giň gurşawlylygy aslynda ony emele getiren adamlaryň hoşniýetligini we medeniýetiniň güýjüni görkezýär.

Şu aşakdaky sözleri mysal getirmek bilen türk diliniň güýjüni görkezmek isledik.

Häzirki sosiologik ýagdaýlara we syýasy багаžларына görä ideologiki gysarmalara uçranlaryň türk dilini Orta Aziýa sähralarynyň öli sözlerine bendi etmäge haky ýokdur. (Belki-de bu, Omar Seýfetdiniň aýdan sözleriniň içinde iň halaýan jümlelerimiň biri).

Elbetde, sözler doly meniň özümiň saýlap alşyma laýyklykda mysal getirildi, makalama berilýän ýer hem çäkli bolandygy üçin «eý-ho, bulam arap sözi eken-ä» diýäýjek sözleriňizi saýlap almaga üns berdim. Mysallary elipbiý tertibinde görkezmäge synanyşdym.

A harpy

Akybet, aşyret (taýpa), azamet, esger, asil (arassa ganly), aşyk, aýar, adalat, ahlak, ajil (gyssagly, tizden-tiz), aile (maşgala) akrap (içýan), ameliýat (operasiýa), aýyp, eziz...

B harpy

Balgam, basit (ownuk, maýda), bedel, beýit (bent, küplet), bakgal, belediýe (munisipalitet, şäher soweti), berrak (arassa, dury), beýaz (ak), buhran (krizis), belde (ilatly punkt, posýolok)...

«A» we «B» sözlerindäki harplardan söz saýlap alanda, ýokarda-da aýdyşym ýaly, ölçegi gündelik durmuşdan aldyk.

Ylmy we edebi sözlere girenimizde, ýagdaý hasam üýtgeýär. Beýle synanyşyga girmek hem meniň çenim däl, hemem oňarjak zadym däl.

J harpy

Jahyl (nadan), jumhuryýet (respublika) jennet, jähennem, jereýan, jilwe, jenaýat, jugrafiýa (geografiýa), jami (metjit), jellat, jemgyýet, jynaza, jümle, jazyp...

D harpy

Dakyka (minut), dal (şaha, pudak, «dal» sözi türkmen diliniň nohur şiwesinde gerden, gol, manysynda ulanylýar -t.b.), dawa, ders (sapak), döwür, diýet (baha), döwlet, din, dolap (bufet), depder, dowam, doga, diýar, dessur...

E harpy

Ejel (ajal), eser, emanet (amanat), ejza (derman), edebiyat, esir (ýesir), esaret (ýesirlik), ezan (azan), ezeli (hemişelik), ebeweýn (ene-ata, hossar), eždat, emir, enfes (ýakymly, göze gelüwli), ewwel (owal), ewrak (dokument, resminama)...

F harpy

Farz (parz), fetret, fetwa, fystyk (pisse), fitil, faraon (pyrgun), fajia (pajyga), faýda (peýda), fejr, fakir (pakyr), fikir (pikir), fatih...

G harpy

Gapyl, gam, gurbat,, garaz, gurur (buýsanç, mertebe), garabet, gaýe (maksat), gypta...

H harpy

Habar, hadys, hajat, hak, hakaret (hapa-paýyş söz), häkim, hekem, hekim, hereket, harp (uruş, jeñ), haset, hata, hazyna, hedef (maksat, obýekt), heýkel, hekaýa, hyzmat, hukuk, hüzün (gaýgy-gam, gussa)...

Y harpy

Yspanak (ysmanak), ysrar (öz diýeniñe tutdurmak) yrk (jyns, millet), yslah...

Dogrusyňy aýtsam, «Y» harpynda biraz kösendim. Çeper edebiyatda köp söz baram bolsa, gündelik gepleşikde kän tapyp bilmedim.

I harpy

Ibadet (ybadat), ibret (ybrat), iddia (orta atylan pikir, jedel), ifade (görkezme, düşündiriş), iftira (töhmet, myjabat), ihtimal (ähtimal, ahmal), ihýa, ilim (ylym), imkan (mümkinçilik), inat (hötjetlik, özdiýenlilik, tersine gitmek), inkär, intihar (öz janyña kast etmek), ishal, istiklal (garaşsyzlyk), ittifak (bileleşik, ýaranlyk, soýuzdaşlyk), itiraf (boýun alma, görkezme)...

«I» harpy şu tarapdan iň bereketli harplardan diýip bileris. I harpy bilen başlaýan arapça sözleriň ýerine türkçe söz tapmak mümkin däl diýen ýaly.

K harpy

Kabyła, kebab, kabiliýet (ukyp-başarnyk), kabul, kader (ýazgyt, takdyr), kapas, kafile (topar, delegasiýa), kapyr, kalp, kainat (älem-jahan), karar, kanun, kast, katil (ganhor), kiýmet (gadyr-gymmat), kysmat, kibir (ulumsylyk, gopbamsylyk), kibrit (kükürt), kitap...

L harpy

Lazhm, lewha, lezzet, lanet (lagnat, nälet, gargyş), lehçe (şiwe, dialekt), limon, lukma, lisan (dil), luzum, leýla...

M harpy

Maalesef (gynansak-da), magdan, magara (gowak), mähelle, maglup (ýeňilen), mahkum, makala, masraf (çykdaýy), mejbur, mejlis, medeni, mekan, merhaba (salam), merkez, mesele...

N harpy

Nadir (seýrek), nakit (nagt), nesihat, nebis, niýet, nika, nokta (nokat), nar, nepes, nobat, nur, nabız (nebız, puls), nesip...

P harpy

Pantolon (balak, jalbar), pijama

«P» harpy ýene söz tapmakda kösenen harplarymyň biri boldy.

R harpy

Reb (Hudaý), ragbat, rahat, rahmet, rakam (san), resim (surat), ruh, rüşwet (para, berim), ribat (rabat), Rum, rowaýat...

S harpy

Sagat, sabah (saba, ir-säher), sabyr, sabyn, saniýe (sekunt), setir, sadaka, saffet, soltanyýet, sadyk, sakin (ýaşaýjy), sebäp, sejde, salam, syýahat, synp, syr...

Ş harpy

Şahyr, şükran (minnetdarlyk), şark (gündogar), şert, şekil, şeref (at-abraý, mertebe), şeytan, şypa, şübhe, şurup (sirop, şerbet), şöhwet, şahit (şayat), şeyh...

T harpy

Taarruz (hüjüm), taassup (yñdarmalyk, köre-körlük, fanatizm), tabi (elbetde), takip (yzarlama), tabyt, takwim (kalendar), tapu (gozgalmasyz emläk – jaý, ýer we ş.m), tebessüm (ýylgyryş), tebeşir (mel, hek), tesadüf (tötänlik), terbiýe, teslim (boýun egmek)...

O, Ö, U, Ü harpy

Ömür, unsur (faktor, şertler), ufuk (gözýetim, gorizont), ukde (düwün, çigin, ýumry), ümmet (ymmat), usul...

U harpynda ýene söz tapmakda kösendim.

W harpy

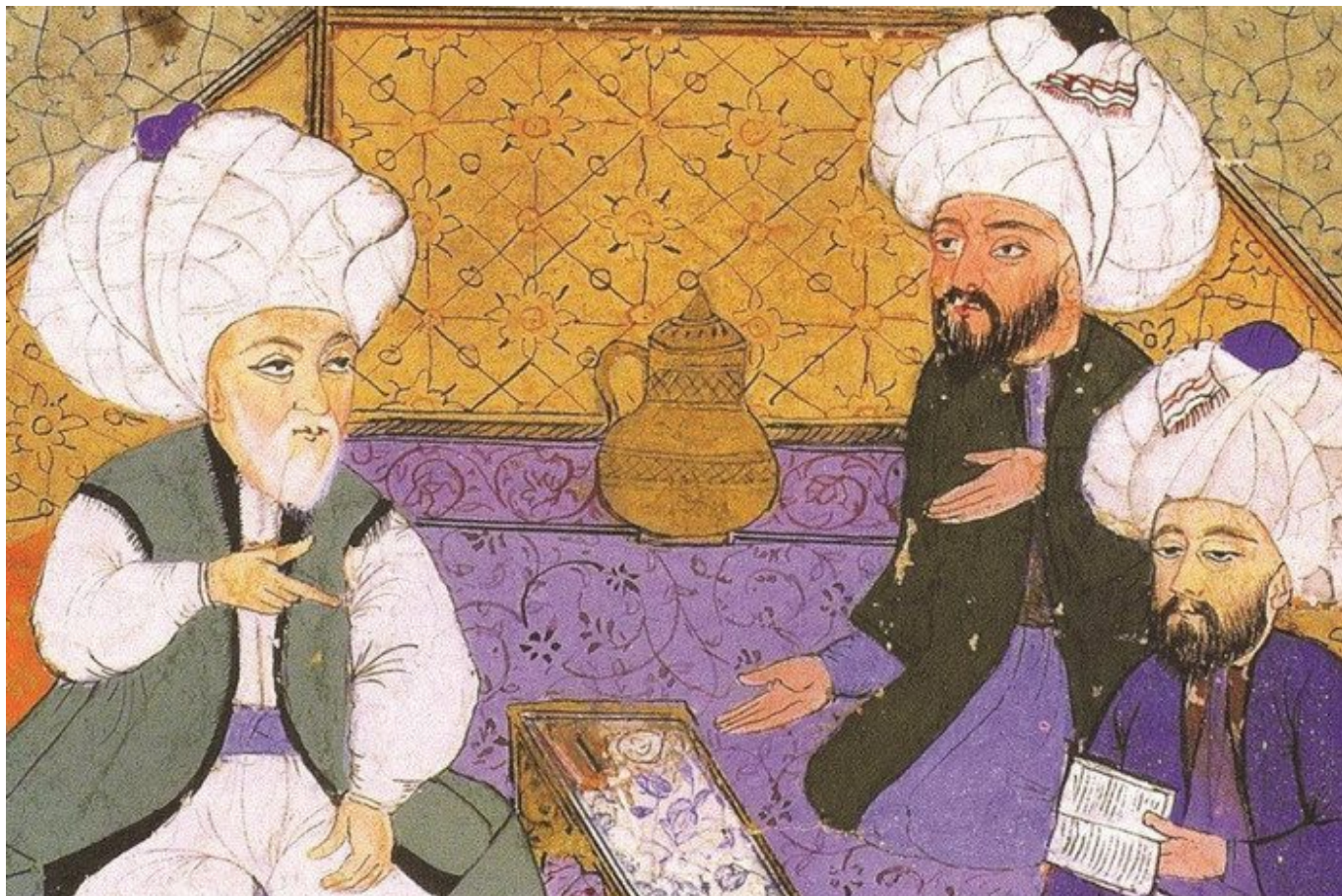
Wagt, wagyz, waha (oazıs), wepa, wadi (jülge, dere), warıs (mirasdüşer), weda (hoşlaşyk), werem (inçekesel, tuborklýoz)...

Ý harpy

Ýetim, ýeis (lapykeçlik, göwnüçökgünlik, sussupeslik, pessimizm), ýemin (ant, kasam, äht), ýahudy (jöhüt, ýewrey), ýagny...

Z harpy

Zafer (ýeňiş), zamir, zawiýe, zirwe, ziýarat, zümrüt (zümerret) zan (güman), zulum, zeka (zehin, añ), ziraat (oba hojalyk, ekerançylyk), zürafaa (žirafa)...

Şu ýerde bir zady nygtap geçesimiz gelyär, diliň söze baýdygy ol diliň güýjüni görkezmeýär.

Wenger dilindäki söz baýlygy bilen deňleşip bilen dil ýok diýen ýaly. Eger maksat diňe düşünişmek bolsa, onda Kalaharu çölündäki ilkidurmuş şertlerinde ýaşayan taýpalaram yüz-ýüz elli söz bilen örän gowy düşünişip bilýär.

Dil diýeniň Itrileri, Şeh Galyplary, Tanpynarlary, Ýahýa Kemallary orta çykaryp bilýän bolsa güýçlüdir. Munuň üçin hökman medeniýet diline mätäçlik duýulýar.

Türk dili şu manyda arap, pars, latyn dilleri ýaly güýçli dillerden gereğini edinen dil. Dil diňe şeýdende ömri uzaýar hem-de aralaşan dilini we öz düzümine alan sözüni özgertmek arkaly güýçlenýär.

Tanpynaryň sözi bilen aýdanda, «Dowam edip özgermek, özgerip dowam etmek diliň esasy ýörelgesidir».

Adam ene diline köňlüni berdigisaýy dili-de onuň aýagynyň aşagyna jenneti serýär.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Duşenbe, 25.09.2023 ý. Türkmen dili